

ΒΙΟΪΑΤΡΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΤΟΥ ΔΙΔΥΜΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ (313- 398 μΧ) ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΣΩΜΑ

Δωρόθεος Β' Πολυκανδριώτης,
Μητροπολίτης Σύρου

Εργαστήριο Ανατομίας, Παθολογικής Ανατομίας & Φυσιολογίας –
Διατροφής (Δ/ντης: Καθηγητής Δ. Χανιώτης), E-mail: dchaniotis@uniwa.gr
Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών, Σχολή Επιστημών Υγείας & Πρόνοιας,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα ερευνητική μελέτη επιχειρείται να διευκρινισθούν οι βιοϊατρικές προσεγγίσεις της διδασκαλίας του Διδύμου Αλεξανδρέως κατά το β' ήμισυ του Δ' αιώνα, επικεφαλής της Χριστιανικής Κατηχητικής Σχολής της Αλεξάνδρειας της οποίας ηγήθηκε για περίπου μισό αιώνα. Ο Δίδυμος υπήρξε γνώστης των φιλοσοφικών, επιστημονικών και θρησκευολογικών ρευμάτων της εποχής του και κατά συνέπεια, στοιχεία πλατωνικά, αριστοτελικά, στωικά, νεοπλατωνικά και φιλώνεια αποτελούν σημαντικές πηγές από τις οποίες άντλησε το υλικό του. Οι απόψεις του για το ανθρώπινο σώμα αντανακλούν επιδράσεις της αρχαίας ιατρικής σκέψης κυρίως εκείνες της Ιπποκρατικής Σχολής καθώς και του Γαληνού.

Για τη συγγραφή της μελέτης τα στοιχεία αντλήθηκαν από τα μέχρι σήμερα γνωστά έργα του Διδύμου, ιδιαιτέρως όμως από τα έργα εκείνα, τα οποία ανακαλύφθηκαν κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο στην Τουρά της Αιγύπτου και δημοσιεύθηκαν με τον τίτλο «Υπομνήματα της Τουρά».

Λέξεις κλειδιά: Δίδυμος Αλεξανδρείας, Κατηχητική Σχολή, Βιοϊατρική, Ιπποκρατική Ιατρική, Γαληνός, ανθρώπινο σώμα, «αυγοειδές» σώμα, γενετήσια σχέση, σπέρμα, σύλληψη, έμβρυο, εκτρώματα, υπομνήματα της Τουρά.

Εισαγωγή

«Η βιολογική δημιουργία του σώματος προϋποθέτει τη γενετήσια σχέση των συζύγων. Γίνεται εξ' ανδρός δια της γυναικός. Η σύλληψη και ανάπτυξη του εμβρύου διέρχεται πολλά στάδια». Στο σημείο αυτό, η σκέψη του Διδύμου Αλεξανδρέως είναι επηρεασμένη από την ιατρική

ορολογία της Ιπποκρατικής Σχολής, τον Αριστοτέλη και τους Στωϊκούς. «Τα εκτρώματα μετά τη σύλληψη δεν μεταβάλλονται σε έμβρυα και αποβάλλονται. Το σώμα αποτελείται από ύλη, είδος και περιορίζεται από τις τρεις διαστάσεις, γι' αυτό είναι ουσία». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ιδέα του Διδύμου περί «αυγοειδούς σώματος», η οποία απαντά και στον Γαληνό. Η ανάπτυξη του σώματος γίνεται κατά επταετή στάδια. Η άποψη αυτή αναφέρεται από τον Ιπποκράτη και τη Σχολή του.

Η ανίχνευση των ιατρικών-βιολογικών προϋποθέσεων της διδασκαλίας του Διδύμου για το ανθρώπινο σώμα και η επισήμανση των επιδράσεων της ιατρικής σκέψης της Ιπποκρατικής Σχολής και του Γαληνού δεν έγιναν μέχρι σήμερα αντικείμενο μιας αυστηρής επιστημονικής διερευνήσεως. Εκτός από τις γενικές και περιληπτικές παρατηρήσεις των Mingareli, Guerile, Leipoldt, Bardy, Quasten, Henrichs, Hagedorn-Koenen και Kramer για την ανθρωπολογία του Διδύμου και τις πιο εκτεταμένες εκθέσεις των Geschè και Reynolds, λείπει μια συστηματική έρευνα των πηγών της διδασκαλίας του και το ανθρώπινο σώμα. Η εργασία αυτή επιχειρεί να καλύψει, κατά το δυνατόν, αυτό το κενό.

Ο Δίδυμος, διευθυντής της Κατηχητικής Σχολής της Αλεξάνδρειας κατά το β' ήμισυ του Δ' αιώνα, υπήρξε γνώστης των φιλοσοφικών, επιστημονικών και θρησκευτικών ρευμάτων της εποχής του. Κατά συνέπεια, στοιχεία πλατωνικά, αριστοτελικά, στωικά, νεοπλατωνικά και φιλώνεια αποτελούν σημαντικές πηγές από τις οποίες άντλησε το υλικό του. Ως προς τις φυσικές επιστήμες και την ιατρική φαίνεται να έχει δεχθεί σημαντική επίδραση των θεωριών της Ιπποκρατικής Σχολής (βιολογική δημιουργία και ανάπτυξη του σώματος), χωρίς να λείπουν και κάποιες ενδείξεις, ότι ο Δίδυμος συμμερίζεται και τις συναφείς γνώμες του Γαληνού.

Εάν ο Δίδυμος άντλησε τα στοιχεία αυτά από τις ίδιες τις πηγές ή από διάφορες συλλογές και επιτομές που κυκλοφορούσαν ως εγχειρίδια (compendium), ή μέσω προγενέστερων συγγραφέων και κυρίως του Ωριγένη, Κλημέντα και Φίλωνα, είναι δύσκολο να προσδιορισθεί. Το βέβαιο είναι ότι οι διδασκαλίες αυτές αποτελούσαν κοινούς τόπους κατά την εποχή του.

A. Η βιολογική δημιουργία του ανθρώπινου σώματος

Ο Δίδυμος ακολουθώντας την ιατρική σκέψη της Ιπποκρατικής¹ Σχολής θεωρεί ως απαραίτητη προϋπόθεση της βιολογικής δημιουργίας του σώματος την γενετήσια σχέση των συζύγων: *ουχί δε αν γένοιτο σύλληψις σπέρματος και βρέφους ου γινομένης σποράς αυτού*².

Το σώμα του ανθρώπου προέρχεται εξ υποκειμένης της γης, ήτοι της γυναικός³, ή, όπως γράφει αλλού, εξ ανδρός δια της γυναικός⁴, ενώ η

ψυχή δεν συνσπείρεται μετά του σώματος⁵, πεποιήται μη προκειμένου τινός⁶. Ο Δίδυμος στο σημείο αυτό ακολουθεί τις απόψεις της Ιπποκρατικής Σχολής και του Γαληνού. Ο Γαληνός edίδασκε ότι η μίξις αμφοτέρων των σπερμάτων ποιεί το κύημα. Η πληροφορία προέρχεται από τον ΝεμέσιοΕμέσης στο *Περί φύσεως του Ανθρώπου*⁷. Αντίθετα στη Δύση επικράτησε η άποψη ότι το σπέρμα του άνδρα είναι τέλειος άνθρωπος, ενώ η γυναίκα απλώς ο τόπος, όπου τρέφεται και αναπτύσσεται τούτο (απόψεις Αυγουστίνου, Θωμά Ακινάτου κ.α.)⁸.

Το ανθρώπινο σώμα αποτελούμενο από σάρκα, οστά, δέρμα και νεύρα, προσδίδει μια χαρακτηριστική αρμονία και σύνδεση των μελών του⁹.εν τούτοις όμως ψυχή εστίν η ενδυσάμενη το δέρμα και το κρέας οστέοις τε και νεύροις ενεργείσα· όπερ σημαίνει προτέραν αυτήν είναι των ενδυσμάτων και του ενδύσασθαι υποκειμένη γαρ ενδέδνται¹⁰.

Στο κείμενο αυτό, ο Δίδυμος υποστηρίζει με σαφήνεια την άποψη ότι η ψυχή προϋπάρχει¹¹ του σώματος, κατέρχεται δε και ενσωματώνεται¹², έτσι ώστε ...της συστάσεως της γενομένης τα αίτια δύο εισίν· του δε σώματος γάμος δε ψυχής καθόδος¹³.

Η σύλληψη και ανάπτυξη του εμβρύου κατά τον Δίδυμο διέρχεται από πολλά στάδια: ...Κυοφορεί συλλαβούσα υπό ανδρός η σπέρματα δεξαμενή· το σπέρμα δεν καταβληθέν.πρώτην μεταβολήν δέχεται εις φύσιν. Ουδέν γαρ έτερον εστίν φύσις ή σπέρμα πεπυκνωμένον εγγύς έχον του μεταβαλίν εις σάρκα· μετά την φύσιν ή μεταβολή εις το έμβρυον άγει, το έμβρυον εις το ζώνον, μεθ' ο η απότεξις ευθέως γίνεται¹⁴...

Η καταβολή του σπέρματος αποτελεί την απαρχή της δημιουργίας του σώματος. Κατά το πρώτο στάδιο, πριν το σπέρμα γίνει έμβρυο, μεταβάλλεται σε φύση. Όπως το γάλα για να γίνει τυρί έχει ανάγκη συστροφής και συμπήξεως, έτσι και το σπέρμα με συστροφή και πήξη γίνεται φύση.

Όλα τα εκτρώματα αποβάλλονται πριν μεταβληθούν σε έμβρυα¹⁵. Στο δεύτερο στάδιο γίνεται η μεταβολή σε έμβρυο, όπου το σπέρμα πλέον αποκτά μια συγκεκριμένη μορφή. Στη συνέχεια (τρίτο στάδιο) διαμορφώνονται τα μέλη του σώματος, αποκτούν δυνατότητα κινήσεων και γίνονται τέλεια μέλη εμβρύου. Στο τέταρτο στάδιο έχει ολοκληρωθεί η ανάπτυξη και συμπλήρωση του εμβρύου και μεταβάλλεται σε ζώνον. Τέλος (πέμπτο στάδιο) γίνεται η απότεξις αυτού ως τέλειου οργανισμού¹⁶.

Η παραπάνω σκέψη του Διδύμου για τη σύλληψη και ανάπτυξη του εμβρύου κατά στάδια είναι άμεσα επηρεασμένη: από την ιατρική ορολογία της Ιπποκρατικής Σχολής· τον Αριστοτέλη και τους Στωικούς.

Ειδικότερα: α) οι εκπρόσωποι της Ιπποκρατικής Σχολής edίδασκαν ότι το σπέρμα μετά τη σύλληψη συμπυκνώνεται και γίνεται ουσία στερεότερη. Χρησιμοποιούσαν μάλιστα γι' αυτή τη μεταβολή τα ρήματα *σμπήγγυσθαι* και *συνίστασθαι*¹⁷. Η άποψη αυτή της Ιπποκρατικής Σχολής

αναφέρεται από τον Γαληνό¹⁸, τον Φίλωνα¹⁹ και τον Μάρκο Αυρήλιο²⁰. Ο Δίδυμος χρησιμοποιεί από τους Στωικούς τον όρο «φύσις», ο οποίος χαρακτηρίζει τη μεταβολή του σπέρματος σε ουσία στερεότερη²¹. Ο Φίλων ο Αλεξανδρινός αναφέρει ότι «...αλλ'όταν το σπέρμα εις τη μήτραν καταβληθέν στηρίσηκίνησιν ευθύς λαβόν εις φύσιν τρέπεται²². Την άποψη αυτή επαναλαμβάνει ομοίως και ο Γαληνός²³. Στο Ανθολόγιο του Στοβαίου υπάρχει παραπλήσια διατύπωση: «Τούτο δε (το σπέρμα) εις τη μήτρανεμπεσόν ουκ ηρεμεί, ουκ ηρεμούν δε μεταβάλλει το σπέρμα, μεταβαλλόμενον δε αύξηνίσχει και μέγεθος. Επί δε τω μεγέθειείδωλονεπισπάται σχήματος και σχηματίζετα οχείται δε επί τω σχήματι το είδος, δι' ου και ειδωλοποιείται ειδωλοποιούμενον²⁴».

Ο Δίδυμος ερμηνεύοντας τον στίχο του Εκκλησιαστή 6,4*ότι εν ματαιότητιήλθεν και εν σκότει πορεύεται κάνει λόγο για τα εκτρώματα: πώς γαρ τα εν τη μήτρα κυοφορούμενα ηδύναντοτρέφεσθαι ή κινείσθαι, εν ούτως στενοίς χωρίοις και μηδεμίανέχουσιν αναστροφήν, αλλ' ενσκοτειν οίς τόποις και ενύγροις την ζώήνέχονται και ούτε αναπνεύν δυνάμενα, ει μη παρά Θεού φυλακή διακρατείτο. Πώς δ'αν εις τον αήθη τούτο εκπεσόντατόπον και από της εν μήτρα θερμότητος τα αέρι περιψυχόμενα, καν προς το βραχύτατον διήρκεσαν, ει μη παρά Θεού διεσώζετο²⁵;*

Τα εκτρώματα μετά τη σύλληψη δεν μεταβάλλονται σε έμβρυα και αποβάλλονται, έτσι διατελούν εν σκότει και αγνοία, διότι αδυνατούν να γνωρίσουν ή να πράξουν κάτι το ανθρώπινο. Αυτό προσφέρει στον Δίδυμο την ευκαιρία να ασχοληθεί με μια σειρά ουσιαστικών ερωτημάτων:

- α) γιατί ορισμένα από τα έμβρυα δεν επιζούν μέχρι την γέννηση, αλλά αποβάλλονται;
- β) άλλα γεννιώνται μεν αλλά πεθαίνουν μετά από λίγες ώρες;
- γ) άλλα ζουν μερικά χρόνια αλλά τελικά πεθαίνουν πρόωρα ως νήπια η παιδιά;

Οι υπάρχουσες απαντήσεις στα κείμενα του Διδύμου για τα ερωτήματα αυτά είναι μάλλον θεολογικές πάρα βιολογικές, ή ιατρικές. Έτσι, δεν παρέχεται η δυνατότητα να ανιχνεύσουμε μέσω των κειμένων του τις ιατρικές απόψεις του περιβάλλοντός του (Umwelt) για τα θέματα αυτά.

Φαίνεται πως ο Δίδυμος έγραψε ειδικό βιβλίο για αυτά τα δυσχερή ερωτήματα, το οποίο όμως απωλέσθη^{25α}. Συμπερασματικά για το θέμα μας από τα γνωστά κείμενά του μπορούμε να ξεχωρίσουμε δύο βασικές απόψεις:

- α) το πρόβλημα υπερβαίνει την ανθρώπινη γνώση και αντίληψη· β) ο Θεός ούτως οικονομεί τα πράγματα²⁶.

Η διατύπωση των δύο παραπάνω συμπερασμάτων δεν πρέπει να ξενίζει δεδομένου ότι στους αρχαίους και τους βυζαντινούς συγγραφείς οι

απόψεις για διάφορους τομείς του επιστητού δεν έχουν αυστηρά επιστημονικό χαρακτήρα αλλά συναναμειγνύονται με αρκετές φιλοσοφικές ή θεολογικές θεωρίες. Το γεγονός αυτό αφενός μεν δυσχεραίνει την εξαγωγή αυστηρά επιστημονικών συμπερασμάτων, αφετέρου δε, καθιστά εξαιρετικά δύσκολη την απομόνωσή τους από το όλο σύστημα σκέψης των συγγραφέων.

B. Η φύση του ανθρώπινου σώματος.

α. Η φύση του σώματος κατά τον Δίδυμο είναι υλική, φθαρή και πεπερασμένη. Το σώμα αποτελείται *έξ' υποκειμένης ύλης*²⁷, συγκεκριμένου είδους²⁸ και περιορίζεται από τις τρεις διαστάσεις²⁹: και *ώσπερ το σώμα τούτο το αισθητόν έχει και ύλην υποκειμένην και είδος σώματος και έστιχωρίσαι το σώμα τούτο από του παχέος σώματος*. Η από κοινού συνύπαρξη των τριών καθιστά το σώμα ουσία³⁰. *όταν μόναστας τρεις διαστάσεις λάβει άνευ ύλης, τούτο το σώμα ουκ έστιν ουσία*. Στην άποψη αυτή του Διδύμου είναι εμφανής η επίδραση του Αριστοτέλη³¹.

β. Το «*αυγοειδές σώμα*»

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η θεωρία του Διδύμου περί *αυγοειδούς σώματος*³². Η ιδέα αυτή είναι φιλοσοφικής προελεύσεως, απαντά δε στους Θεμιστιο³³, Γαληνό³⁴, Πλάτωνα³⁵ και Αριστοτέλη³⁶. Περί *αυγοειδούς σώματος* ομιλούν ακόμα ο Ωριγένης³⁷, ο Προκόπιος Γαζής³⁸ και ο Ιππόλυτος³⁹. Σύμφωνα με αυτή την ιδέα υπάρχουν δύο σώματα, το ένα συνίσταται από σάρκα, οστά, νεύρα και είναι υλικό και παχύ, το δε άλλο *αυγοειδές και ουράνιο*, το οποίο θα λάβει η ψυχή μετά τον χωρισμό της από το παχύ και υλικό σώμα. Το κείμενο έχει ως εξής: *αν έγνων που οικίαν μέν επίγειον σκήνους λέγεσθαι το εξ' οστών και σαρκός συγκεκριμένον σώμα, σκήνος δε ον εν τη οικία ταύτη το σχήμα του έσω ανθρώπου, ο έστιν αυγοειδές και οργανικόν σώμα, οι ούτως ερμηνεύοντές φάσινουν· καταλυομένης ταύτης της οικίας του παχέος σώματος, μετοικίζεται η ψυχή επί τον ουράνιον χώρον, καλούμενος οικία να χειροποιήτον, αιώνιον απολείφεται δε και ο απέθετω σώμα ουράνιον γεγεννημένον, όπεροικητήριονεξ ουρανού ονομάζεται*⁴⁰.

Η θεωρία περί *αυγοειδούς σώματος* είναι άμεσα επηρεασμένη από τη σκέψη του Γαληνού. Σχολιάζοντας ο Γαληνός τη θεωρία του Ποσειδώνιου περί *φωτοειδούς πνεύματος* ομιλεί περί του *αυγοειδούς σώματος*: *ειδέ και περί ψυχής ουσίας απόφην ασθαιχρηδυοίνθάτερον αναγκαίον ειπείν, ή τούτο είναι το οίον αυγοειδές τε και αιθεριώδες σώμα εις ο καν μη βούλωνται κατά ακολουθίαν αφικνούνται Στωικοί και Αριστοτέλης, ή αυτήν μεν ασώματον υπάρχειν ουσίαν, όχημα δε το πρώτον αυτής είναι τουτί το σώμα, δια ου μέσου την προς τάλλα σώματα κοινωνία λαμβάνει*⁴¹.

Γ. Η ανάπτυξη του σώματος.

Ο Δίδυμος διδάσκει την βιολογική ανάπτυξη του ανθρώπου κατά επταετή στάδια: Η άποψη αυτή, όπως μας πληροφορεί ο Φίλων ο Αλεξανδρινός, ανήκει στην Ιπποκρατική Σχολή⁴². Ο Φίλων στο έργο του *Νόμων ιερών αλληγορία* διασώζει σχετική με το θέμα περικοπή του Ιπποκράτη από το *Περί Εβδομάδων* έργο του: *Εν ανθρώπου φύσει επτά εισίνωραι, ας ηλικίας καλέουσι· παιδίον, παις, μειράκιον, νεανίσκος, ανήρ, πρεσβύτες, γέρον.* Και *παιδίον μεεστίναχρως επτά ετών οδόντων εκβολής, παις δ' άχρι επτά' νεανίσκος δ' άχρις αυξήσεως όλου του σώματος, εις τα τετράκις επτά· ανήρ δ' άχρι ενός δεόντως πενήκοντα, εις τα επτάκις επτά' πρεσβύτες δ' άχρι πενήκοντα εξ εις τα επτάκις οκτώ· το εντεύθεν γέρον*⁴³.

Ο αριθμός «επτά» απασχόλησε τη σκέψη των λαών της αρχαιότητας⁴⁴, ιδιαίτερα δε των ανατολικών. Μαζί με την πραγματική του σημασία απέκτησε κι άλλη, συμβολική, μυστική, μυθική. Πιθανόν η μελέτη του ουρανού οι φάσεις της σελήνης ανά επταήμερο, η παλιά γνώση για τους επτά πλανήτες έδωσαν μεγάλη ώθηση στην συμβολική σημασία του αριθμού «επτά»⁴⁵.

Πριν από τον Φίωνα, ο Ποσειδώνιος⁴⁶ ομιλεί περί της βιολογικής αναπτύξεως κατά επταετή στάδια: *εκβάλλειν τους οδόντας εν επτά έτεσιν...σπέρμα δε και ήβη εν Δευτέρα εβδομάδι*⁴⁷... Ο Εμπεδοκλής ανευρίσκει την δεύτερη δύναμη του επτά στην ολοκλήρωση της ζωής. Κατ' αυτόν το βρέφος τελειούται εν επτά εβδομάσιν⁴⁸. Ο Φίλων και ο Δίδυμος ιδιαίτερα ακολουθούν αυτήν την παλιά παράδοση που εκφράστηκε συνοπτικά από τον Ιπποκράτη και τη Σχολή του. Παραδέχεται (ο Φίλων) ότι ο άνθρωπος κατά την δευτέραν επταετία άκρως τελειούσθαι· *τελείσις δε έστι δύναμις της του ομοίου σποράς' περί γαρ την τέτταρα και δεκαετή ηλικίαν το όμοιον γεννάν δυνάμεθα*⁴⁹.

Ο Δίδυμος ακολουθώντας αυτή την παράδοση δέχεται ότι ο έφηβος ωριμάζει κατά τον δέκατο τέταρτο χρόνο, οπότε μπορεί και παράγει γόνιμο σπέρμα, η δε έφηβος μπορεί να συλλάβει κατά τον δέκατο πέμπτο χρόνο και να γίνει μητέρα.

Εάν καταβληθεί το σπέρμα «εις το εργαστήριο της φύσεως, αποτελείται ζών και γεννάται τω πέντε και δέκατωέτει, είτα αυτό τούτο πάλιν δεκατεσσάρων ετών γεγεννημένον δύναται γόνιμον είναι και εις τριακοστόν έτος πάππος αποδεικνύεται· ήτριγένειαδε μάλιστα εν τοις υπό γένεσιν προτέραν ταύτην έχει την τελείωσιν»⁵⁰.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

1. Περί της Ιπποκρατικής ιατρικής βλέπε αναλυτικά Δημ. Δ. Λυπουρλή, *Ιπποκρατική ιατρική*, Θεσσαλονίκη 1972, σελίδες 55-76 όπου και βιβλιογραφία.

2. Διδύμου, *Υπόμνημα εις Εκκλησια στήν 6, 6ab* (Kramer), III, 173,12 – 19.
3. *Αποσπάσματα εις Ιώβ 10, 8α*. Migne P.G. 39,11 45 A.
4. *Υπόμνημα εις Ψαλμ.31,21* (Geschè – Gronewald) 3, 173, 2-4.
5. *Υπόμνημα εις Εκκλησια στήν, 6,4 A*, (Kramer) III, 173, 18-19.
6. *Αποσπάσματα εις Ιώβ, 10,11* (Hagedorn-Koenen) II, 178, 14-21.
7. *Περί φύσεως του ανθρώπου 25*, Migne P.G. 40, 701B. Ο Χρυσόστομος διδάσκει ότι «*μιγέντων των σπερμάτων τίκτεται ο παις...*». Ομιλία Κ' εις Εφεσίους, P.G. 62, 139
8. Θωμά Ακινάτου, *Summa Theologia II, 11q, 165 a2, 149a*. Μέχρι το 1827, όταν ο Karl Ernst Baer ανακάλυψε την ύπαρξη των ωαρίων στη γυναίκα, κανένας δεν υποστήριζε την άποψη για την ενεργό συμμετοχή της στο σχηματισμό του εμβρύου. Βλέπε Fr. VonGageeb, *Dynamische Ehe moral gegen Altes Gesetz. Der Mensch herute Verstehtsichanders, Muenchen* 1969, p. 95.
9. *Υπόμνημα εις Ιώβ 10,11. II, 278, 14-21*. (Hagendorn-Kroenen).
10. Στο ίδιο, 278, 14-21
11. Οι θεωρίες περί μεταφυτεύσεως και δημιουργίας της ψυχής απορρίπτονται από τον Δίδυμο. Η περί μεταφυτεύσεως θεωρία διδάσκεται από τον Τερτυλλιανό στο "*De Anima*", Κεφ. IX, XIX, XX και παραδίνεται με δύο μορφές: μια υλικότερη (Τερτυλλιανός) και μια πνευματικότερη (Απολλινάριος). Κατά την πρώτη: η ψυχή προέρχεται από ένα «πνευματικό» σπέρμα, που είναι ενωμένο με τα υλικά σπέρματα, σπείρεται μαζί με το σώμα και αναπτύσσεται παράλληλα με το έμβρυο. Κατά τη δεύτερη η ψυχή δεν προέρχεται από κανένα υλικό σπέρμα, αλλά από την ψυχή των γονέων.
Στη θεωρία περί της δημιουργίας της ψυχής υπάρχουν δύο αποκλίνουσες απόψεις: α) η ένωση λαμβάνει χώρα αμέσως με τη σύλληψη του εμβρύου και β) η είσοδος της ψυχής στη μήτρα γίνεται πριν τη γενετήσια πράξη.
Ο Δίδυμος καταπολεμά αυτές τις απόψεις. Υπό την έννοια αυτή: α) η ψυχή είναι πνευματική και ασώματη, δεν προέρχεται από το σπέρμα του άνδρα. *Υπόμνημα εις Ιώβ 3, 3-5* (Heinrichs), I, 56, 30-34, β) το ίδιο ισχύει και για την ψυχή των ζώων, η οποία όμως είναι άλογος και φθείρεται. *Υπόμνημα εις Ιώβ I, σελ. 176-177*, υποσ. 94. Η άποψη του Διδύμου για την προϋπαρξη της ψυχής καταδικάστηκε από την Εκκλησία.
12. *Υπόμνημα εις Εκκλησιαστήν, 6, 6^a* III, 173, 18-19.
13. *Υπόμνημα εις Εκκλησιαστήν, 6, 6^{ab}* (Kramer) III, 175, 129-130, 3.
14. *Υπόμνημα εις Εκκλησιαστήν, 11, 5bc* (Binder) V 325, 11.
15. *Υπόμνημα εις Εκκλησιαστήν, 6, 3δ-4^a* (Kramer) III, 173, 1-3.

16. Υπόμνημα εις Ιώβ 10, 10(Hagendorn-Koenen) II, 276, 27-277, 11.
17. . E. LESSKY, *Die Zeugungs-und Vererbungslehren der Antike und undihhNachwirken*, Mainz 1950, p. 1308-1309, υποσ. 2.
18. ΓΑΛΗΝΟΥ, *περί κινουμένων διαπλάσεως* (Kuehn) IV, σελ. 700.
19. ΦΙΛΩΝΟΣ, *περί της κατά ΜωϋσέαΚοσμοποΐας* I, 67 (Cohn-Wandland) I, σελ. 22, 13-15.
20. ΜΑΡΚΟΥ ΑΥΡΗΛΙΟΥ, *Εις Εαυτόν*, Βιβλίον I, 26.
21. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Περί ζώων γενέσεως* B, 739 β, 20-28.
22. ΦΙΛΩΝΟΣ, op.cit. σελ. 22, 13-15.
23. ΓΑΛΗΝΟΥ, op. cit. σελ. 700
24. ΣΤΟΒΑΙΟΥ, *Ανθολόγιον*, Βερολίνον 1884, τομ. 1, 209, 7. Παρόμοια διατύπωση στον Μάρκο Αυρήλιο: «Σπέρμα εις μήτραναφείσαπεχώρησε και λοιπόν άλλη αιτία παραλαβούσα εργάζεται καιαποτελεί βρέφος εξ οίου οίου», ΜΑΡΚΟΥ ΑΥΡΗΛΙΟΥ, *Εις Εαυτόν*, Βιβλίον I, 26.
25. ΔΙΔΥΜΟΥ, *Σειραί εις Ψαλμ.* 114, 6, MigneP.G. 39, 1552C. Επί λέξει και σε ομιλία του Μ. Βασιλείου Β.Ε.Π.Ε.Σ. τομ. 52, σελ. 140, στ. 29-39. 25^α. DOUTRELEAU, *Vie et survie de Didyme l' Avengle*, στο *Les Mardis de Dar-El-Salam*, Paris 1959.
26. Πρβλ. Υπόμνημα εις *Εκκλησιαστήν* 6, 4^α, III, 173, 7-16 και 18-19 στο ίδιο.
27. Υπόμνημα εις Ψαλμ. 37, 7 (Gronewald) IV, 263, 25-32.
28. Στο ίδιο, 25-32
29. Στο ίδιο, 25-32
30. Υπόμνημα εις Ψαλμ. 37, 7IV, 263, 25-32
31. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, *Φυσικά*, I, 7, 190 19 και I, 9, 192^α31. *Μετά τα Φυσικά* VIII, *Κατηγορίαι* 3b, 20-25, 5a 1-61/8 *Περί ουρανού Α'*, 1, 268^α7.
32. Υπόμνημα εις Β' Κορ. 5, 1 (Staab) σελ. 27, 14-21.
33. ΘΕΜΙΣΤΙΥ, *Παράφρασις των περί ψυχής Αριστοτέλους*, λόγος δεύτερος (Heinze), Berlin 1989, 6, 19, 33-34.
34. ΓΑΛΗΝΟΥ, *Περί των καθ' Ιπποκράτην και Πλάτωνα δογμάτων* (Mueller) I, σελ. 643-644.
35. Η πληροφορία από τον Γαληνό, op. Cit., σελ. 644.
36. Η πληροφορία από τον Θεμιστιο, op. Cit., σημ. 33.
37. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, *Κατά Κέλσου* II, 600 (Koetschau) I, σελ. 183, 7-10. Του ιδίου, *Υπόμνημα εις Ματθαίον*, 17, 36 (Klostermann) X, 671, 19-21.
38. ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ ΓΑΖΗΣ, *Ερμηνεία εις Γένεσιν*, 3, 20, MigneP.G. 87, 221AB. Επίσης E. Doods, *Proclus, TheElementsofTheologie*, Oxford 1963, 6. 313-321.
39. ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ, *Κατά πασών των αιρέσεων έλεγχος* I, 19 (Wendland), III, σελ. 21, 8-10.

40. Υπόμνημα εις Β' Κορ. 5, 1 (Staab), σελ. 27, 14-22.
41. ΓΑΛΗΝΟΥ, *Περί των καθ' Ιπποκράτην και Πλάτωνα δογμάτων* (Mueller), I, σελ. 643-644
42. ΦΙΛΩΝΟΣ, *Νόμων ιερών αλληγορία*, I, 10 (Cohn-Wendland), I, σελ. 63, 15-20.
43. ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ, *Περί εβδομάδων* (S.E.Littre), τομ.VIII, σελ. 636.
44. Βλ. Γ. ΓΡΑΤΣΕΑ, *Επτά*, «Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια» τομ. 5, σελ. 812. ΙΩΑΝ. ΚΑΛΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ, *Επτα δικαί έρευναι*, Αθήναι 1922, Γ. ΓΡΑΤΣΕΑ, *Το Σάββατον*, Αθήναι 1971, σελ. 24-26.
45. W. RORDORF, *Der Sonntag*, Zurich 1962, p. 20-37.
46. *Υπόμνημα εις τον Τίμαιον*, BOLL, Die Lebensalter, "Neue Jahrbuecher" 16 (1913), 116, υποσ. 3.
47. BOLL, op. cit. σελ. 116, υποσ. 3.
48. Βλ. ΙΩΑΝ. ΚΑΛΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ, *Η εν τη γλώσση και τη λατρεία χρήσις του αριθμού επτά*, «Ξενία», Αθήναι 1912, σελ. 262. Εμπεδοκλέους, Fr. 153. Βλέπε επίσης Ησιόδου, *Έργα και Ημέραι*, 769-770. Αριστοτέλους, *Αθηναίων Πολιτεία*, κεφ. 54.
49. ΦΙΛΩΝΟΣ, *Νόμων ιερών αλληγορία*, I, 10 (Cohn-Wendland) I, σελ. 63, 17-20. Πάνωσε αυτό το θέμα βλ. W. Roscher, *Die Hebdomadenlehren der griechischen Philosophen und Artze. Ein beitragszur Geschichte der griechischen Philosophie und Medizin*, Leipzig, 1906, p. 117-119.
50. *Υπόμνημα εις Ψαλμ. 31, 1*, III, 156, 32-157,6.

BIOMEDICAL APPROACH TO DIDYMUS ALEXANDREUS TEACHING FOR THE HUMAN BODY

Dorotheos B' Polycandriotis

Bishop of Syros

Laboratory of Anatomy, Pathology and Physiology – Nutrition
(Head, Professor D. Chaniotis) Email: dchaniotis@uniwa.gr
Department of Biomedical Sciences, School of Health and Care Sciences
University of West Attica

SUMMARY

In this study, efforts are made to clarify the biomedical approaching Didymus' teaching on human body and to point out any probable influence of the medical thought established either by Hippocrates or by Galenos. The body's biological creation presupposes the sexual relation of the couple, as the body comes from the male through the female and the preexisting soul is embodied. The capture and the growing of the fetus undergoes several stages. Didymus thought is influenced by the medical terminology of Hippocratean school, Aristotle and the Stoics. Whatever remains after a failed pregnancy does not develop in to fetus.

For the writing of this study, the data were taken from the known works of Didymus, but especially from those works, which were discovered during the Second World War in Tura, Egypt and were published under the title "Memoirs of Tura".

Keywords: Didymus of Alexandria, Hippocratean school, Galenos, Biomedicine, human body, capture and the growing of the fetus, failed pregnancy, "egg-shaped" body, sexual relation, sperm, embryo, abortions, memoirs of Tura.